

МОВНА ОСОБИСТІТЬ СУРЖИКОМОВЦЯ В ІНТЕРНЕТ-ДИСКУРСІ

Дослідження являє собою аналіз специфіки репрезентації мовної особистості суржикомовця в інтернет-дискусі. У роботі виявлено ставлення до суржикомовців у комунікативному інтернет-просторі, а також встановлено характер колективної та індивідуальної ідентифікації носіїв суржика.

Ключові слова: суржик, суржикомовець, інтернет-дискурс, мовна особистість, мовна свідомість.

Исследование представляет собой анализ специфики репрезентации языковой личности суржикоговорящего в интернет-дискурсе. В работе выявляется отношение к суржикоговорящим в коммуникативном интернет-пространстве, а также определяется характер коллективной и индивидуальной идентификации носителей суржика.

Ключевые слова: суржик, суржикоговорящий, интернет-дискурс, языковая личность, языковое сознание.

The investigation represents the analysis of the specifics of a surzhyk speaker's language personality representation in the Internet-discourse. The attitude to surzhyk speakers in the communicative space of Internet comes to light. Also the characteristics of collective and individual identification of surzhyk speakers is determined.

Key words: surzhyk, surzhyk speaker, Internet-discourse, language personality, language consciousness.

З кінця 80-х рр. ХХ ст. антропоцентричний напрям, що передбачає аналіз людини в мові та мови в людині (за Н. Арутюною), стає одним з провідних у сучасній мовознавчій науці, тому дослідження мовної особистості (термін В. Виноградова) залишаються актуальними і на сьогодні.

Значним внеском у розробку теорії мовної особистості є праці таких видатних мовознавців, як Є. Поліванова, Г. Богіна, Л. Крисіна, і, безперечно, Ю. Караулова, який сформулював визначення мовної особистості, яка поєднує «властивості людини з особливостями породжуваних нею текстів» [4: 3].

У процесі вивчення мовної особистості поступово збільшується низка термінів, якими оперують дослідники: «мовна особистість» (Г. Богін, Ю. Караулов), «мовленнєвий портрет» (Л. Крисін, К.Ф. Седов), «комунікативна особистість» (Й. Стернін, М. Саломатіна), «вербальна особистість» (Л. Ставицька).

Залежно від того, який саме сегмент мовобуття мовної особистості аналізується, виділяють такі її різновиди: мовна особистість носія міського просторіччя (Г. Пономарьова), діалектна мовна особистість (Т. Волкова, К. Іванцова, І. Демчик), «віртуальна мовна особистість» (Г. Трофімова), або «мовна особистість віртуального комуніканта» (Н. Асмус), елітарна мовна особистість (О. Сиротиніна, І. Іванчук, Є. Санченко), мовна особистість у сатирико-гумористичному тексті (О. Семенюк) тощо.

Активно досліджується мовна особистість з урахуванням таких соціолінгвістичних параметрів, як: 1) вік: мовна особистість дитини (Н. Мальцева), старшого дошкільника (О. Чернишова), школяра (Г. Богін), підлітків (О. Гуц, М. Титоренко), студента (С. Лєорда); 2) соціальна роль і статус: мовна особистість російського інтелігента (Л. Крисін), російського підприємця (Т. Мільохіна), вченого (В. Парсамова, І. Синиця), телевізійного ведучого (Г. Беспам'ятова), державного службовця (М. Панова), адвоката (Н. Варнавських), перекладача (О. Шевченко); 3) місце проживання – мешканець села (Т. Волкова, К. Іванцова, І. Демчик, Р. Пауфошина), мешканець міста (С. Мартос, Т. Миколенко, О. Никанорова, Г. Пономарьова).

Основним (і традиційним) способом дослідження мовної особистості є аналіз мовлення тієї чи тієї мовної особистості, здійснюваний відповідно до мовних рівнів, при цьому основну увагу зосереджено на лексичному, фразеологічному та фонетичному рівнях мовної структури.

Згодом поняття мовної особистості, як і основна методика її дослідження, втрачає свій евристичний потенціал, що пояснюється накопиченням знань у галузі аналізу дискурсу (цит. за [7: 43]). У 90-х роках ХХ ст. зароджується новий науковий напрям – лінгвістична персонологія (В. Нєрознак), що знайшла свого розцвіту в 2000-і роки в межах Волгоградської (В. Карасик) і Воронежської (Й. Стернін) наукових шкіл. Об'єктом дослідження стають лінгвокультурні типи – «впізнавані образи представників певної культури, сукупність яких і складає культуру того чи того суспільства» [2: 8], «узагальнені образи особистостей, чия поведінка і чий ціннісний орієнтації здійснюють певний вплив на лінгвокультуру в цілому і слугують індикаторами етнічної та соціальної своєрідності суспільства» [2; 3]. Представники названих лінгвістичних шкіл вивчили цілу низку різноманітних лінгвокультурних типажів, зокрема таких, як аристократ, комсомолец, російський підприємець, американський ганстер, англійський сноб та ін. (детальніше див.: [3]). По суті, такий підхід синтезував різноманітні напрями вивчення мовної особистості. Окрім цього, вивчення лінгвокультурних типажів вимагає залучення знань з культурології, психології, соціології, літературознавства, етнографії, історії тощо.

Мовознавці, прагнучи якомога глибше пізнати й описати досліджуваний феномен, пропонують ввести до наукової парадигми поняття семіотичної особистості (А. Баранов) або дискурсивної особистості (В. Карасик, Л. Синельникова).

Метою нашого дослідження є аналіз специфіки репрезентації мовної особистості суржикомовця в інтернет-дискурсі. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: 1) виявити особливості ставлення до суржикомовців в інтернет-комунікації; 2) з'ясувати характер колективної та індивідуальної ідентифікації суржикомовців.

Матеріалом дослідження послуговували україно- та російськомовні тексти інтернет-форумів, які були знайдені за допомогою пошукової системи YANDEX: вКонт – вКонтакте; ГП – Гарри Поттер и волшебный форум; ГФ – Гуртом ФОРУМ; ЛінгвФ – Лінгвофорум; ЛітФ – ЛітФорум; ЛьвФ – Львівський форум; ФС – Форум Сихова; HBN – hiblogger.net, SF – форум локальної Інтернет-мережі «Telesweet» в м. Суми.

Спеціального дослідження, присвяченого вивченню мовної особистості суржикомовця, в україністиці немає, хоча ця проблема опинялася у колі інтересів таких мовознавців, як А. Брацкі, Л. Ставицька, О. Тараненко, В. Труб та ін.

У науковому дискурсі переважає думка, що суржикомовець – це людина неповноцінна, хвора на етнічну / національну шизофренію, людина з примітивним мисленням,

непевнена і розгублена, яка до останнього вагається, за кого їй голосувати на виборах (С. Грабовський, Л. Масенко, А. Окара, М. Рячук, О. Сербенська, Л. Ставицька, О. Шумилов та ін.). Подібні оцінки суржикомовця характерні також для публіцистичного і художнього дискурсу (Л. Масенко, Я. Поліщук, Л. Ставицька та ін.).

Очевидно, що «суцільна чорнота» при характеристиці мовної особистості суржикомовця змушує деяких лінгвістів, у тому числі й автора цієї розвідки, здійснити спробу неупереджено, об'єктивно підійти до вивчення мовної особистості суржикомовця і відмовитися від повного отождолення моральності людини та її мови. Так, зокрема, В. Труб зазначає: «в цілому суржик відбиває ментальність, яка мало сприяє становленню української державності – адже одним з головних необхідних компонентів держави є її мова. Але слід застеретти, що між ступенем володіння мовою та політичними переконаннями не завжди існує чітка кореляція. Так, серед носіїв суржикомови можна знайти чимало ентузіастів української незалежності. Водночас серед мовців, які цілком пристойно володіють українською мовою, інколи зустрічаються й опоненти цієї ідеї» [9: 52]. Про неможливість повністю отождолювати моральні якості людини та її мову висловлюється й Л. Ставицька, щоправда тільки в російськомовній версії своєї статті [8]. О. Селіванова закликає об'єктивно підходити до вивчення мовної особистості суржикомовця: «Деякі сучасні дослідники пов'язують суржик із проблемою деструкції особистості, духовною деградацією, однак такі думки потребують доведення шляхом психологічних досліджень і видаються тенденційними й заангажованими» [5: 593].

Необхідність неупередженого підходу пояснить і наступний фрагмент інтернет-дискусії, що яскраво демонструє психологію суржикомовця, мотиваційно-поведінковий складник його мовної свідомості (за П. Селігеєм [6: 15-17]): <...> *Бачте, свого часу я теж вважав, що з суржиком однозначно треба боротися. Доки не прочитав в Інтернеті, що я бидло (неук, зрадник, закомплексований, ворог української мови і т. д.) Це стосувалося не персонально мене - це борці за чистоту мови таку загальну характеристику давали суржикомовцям. Особливо зачепило мене твердження, що краще вже розмовляти чистою російською, аніж суржиком (ЛітФ).*

В інтернет-дискусії відбувається як індивідуальна, так і колективна ідентифікація суржикомовців.

1. Самоідентифікація та самооцінка суржикомовців.

Потрапляючи у комунікативний простір інтернету, віртуальна особистість вдягає «маску», яка дозволяє перевтілитися, зняти психологічні бар'єри, доцільно вибрати мовні засоби. Функцію такої «маски» виконує нік, для оформлення якого використовуються поруч з російською, українською, англійською мовами і суржик (усі представлені приклади подано із збереженням авторської орфографії та пунктуації): *Сірьога, носитель, ВИТрянКА, Вадім06.08.2008* (SF).

Окрім «основної маски», нік складається з «додаткової», яка деталізує, уточнює, характеризує віртуальну мовну особистість суржикомовця. Таке уточнення також може подаватися суржиком: *Ингеборга Данкунайте красіва і горда...* (SF).

Віртуальний полілог є найяскравішим способом самопрезентації віртуальної мовної особистості. На постах форумів суржик використовується рідше, ніж у живому розмовному мовленні. Віртуальна мовна особистість, очевидно, стримується письмовим характером фіксації мовлення.

Суржикомовці ідентифікують себе як *руські* (вКонт.), *ми не українці ми рускі*)) (вКонт). Прикметно, що подібна самоідентифікація зафіксована й іншими дослідниками (М. Вахтін, О. Тараненко).

Самооцінка носія суржиків здійснюється за моделями «я про себе», «я про себе і таких, як я»: *для мене суржик -- це неприпустимо. хоча сама іноді вставляю в розмову російські слова -- наприклад, щоби підкреслити зміст. деякі російські слова не мають точного перекладу, а тільки наближений* (ФС).

Часто дискусії про суржик викликають своєрідну мовну гру і суржикомовець (не виключено, псевдосуржикомовець) може виявляти мовнокреативні здібності: *Ех, якби нам токо розрішили всім рефлексировать на мир с помощью суржика – які ж таки ми були б раді. Так щоб більше не стидитись своєї сутності і на весь мир заявить – «Да, есть такі ребята. І ми непогані хлопці!» А так приходится преимущественно мовчать або подделувать акцент, що в нас ніколи не получалось... Ех дуже жалко, жалко аж страшно. І саме хуже що всі нас в свою очірідь цитують послідніми (ЛінгвФ); «Рібята, не розходьтисья, довайті хотя б познайомимосья, нам столько літ разом вчиться. Через десять мінут біля дверей, добре?» - такий приклад підійде? (ГП); Так я токо на літературном українском всіда балакаю. А діти будуть – і дітям скажу. Ілі по-українські, ілі по-руські, а отетой мішанини жлобской щоб я у себе на кухні не чула! Ілі я – ілі суржик! А меня не волнуєт, як у вас у класі разгаварюют! Я не для того вас ражала, щоб ету хамскую речь слушать себе в лицо от собственных детей! (ЛінгвФ).*

2. Колективна ідентифікація і оцінка суржикомовців.

В інтернетній мовній свідомості відображаються різноманітні сфери локалізації суржиків: 1) родина: *Я, власне, сама говорю суржиком. Тобто на людях можу повидаватись інтелігентною, що ні-ні, боже збав не вживає суржикові слівця. але... в себе в родині, де є вже певні мовні традиції, зібрані зі всієї України, говорити літературною мовою якось кічово, чи шо :rolleyes: Але зараз над цим активно працюємо, постійно виправляємо помилки та робимо невеличку коррекцію. та це ще далеко не ідеальна мова свідомих патріотів (ЛігФ); 2) комунікативний простір населеного пункту: *Суржик бытуєт в части городов (где он не был вытеснен русским, хотя и на окраинах больших городов, особенно на месте старых сел, люди постарше говорят на чистейших диалектах), крупных ПГТ и в селах, которые непосредственно примыкают к большим городам (ЛінгвФ); 3) студентське середовище: А от студенти з навколишніх СМТ (в краціому випадку), які намагаєтсь не відрізнятись від інших, самі вже не можуть дати визначення специфіці своєї мові. З такими студентами інколи доводиться говорити їх мовою. Перевчить? Намагались, але - безрезультатно. З роки вже пройшло, а вони все своє клекочать... (ГП); 4) середовище людей похилого віку: *Вот суржик, например <...>, кому из нас приятно слышать? Некоторые просто не обращают на этот говор внимания, а кое-кого, скажем прямо, это иногда раздражает. Да и лично мне, если честно, не совсем приятно слушать задушевные разговоры бабулек, скажем, на остановке у МакДональда.... А фразу, брошенную в мою сторону какой-то старой девой я вообще не забуду: «И шо воно так нэстрьженэ ходэ? От пры СовЕтський власти такымы бы занялся». Цитата дословная. Разве это красиво? (SF).***

Сприйняття й оцінка суржиків у мовній свідомості учасників інтернет-форумів співвідносяться з його носіями. Так, суржикомовці отримують такі номінації: *суржиконо-*

сець, (пересічний), суржиконосна людина (ЛітФ), суржиконос (ЛінгвФ), суржик-спікер (ЛінгвФ).

У назві «суржик» не закладено етнічну чи мовну ідентичність (так само і з назвою «трасянка»), на відміну від «českoslovenčina», де *čes* співвідноситься з «чех», *sloven* – із «словак», а -*čín-* із словотвірним суфіксом, який утворює назви мов, що, на думку дослідників, і уможливило категоризацію трасянки, а у нашому випадку й суржику, не тільки як мови чи мовлення, а і як соціального явища [10: 10]. Ось чому більшість номінацій пов'язані із соціальними категоріями: *манкурт*, *запроданець*, *покручень* (ЛітФ), *маргінал* (ЛітФ), *рагулізм* (ЛітФ), *жлобство* (ЛітФ), *жлобська говірка* (ЛітФ); *«бичкувати елементи» асоціюються із суржиком* (НВН); *суржик - то цілком окреме явище - то спроба люмпенів «під панів закосити»* <...> (ЛьвФ).

В інтернет-дискурсі концепт «суржик» взаємодіє з концептами «самосвідомість» і «національне самоусвідомлення»: *Суржик – це відсутність національної гордості і самосвідомості* (ЛітФ); *Роздвоєння національного самоусвідомлення* (ЛітФ); *Поспостерігайте - суржиконосна людина доволі недалеко в громадянських поривах чи самосвідомості. І причина не тільки в тому, що суржик властивий зазвичай не високого культурного розвитку людині, а також у тому, що той суржик - від батьків, оточення - сформував її такою, на підґрунті іншої нації. Це схоже, ніби в підсилювач впаяли не той транзистор - працюватиме, але з великим коефіцієнтом спотворення* (ЛітФ).

Учасники інтернет-форумів пояснюють існування суржику низьким рівнем культури і освіти окремих людей і нації в цілому: *Суржик – рівень культури нації* <...> *У школі погано вчилися* :) (ЛітФ); *рівень мовної культури* (ЛітФ); *Проте, суржик і насправді залежить здебільшого не від вмісту окремих голів, а від загального рівня культури, насамперед мовної. А кожна окрема голова суржиконосося, згоден - лише відображає загальну картину* (ЛінгвФ); *Суржик – це щось вульгарне, жаргонне, що є наслідком низького рівня освіти, обмеженого світогляду і т. д.* (ЛітФ); *суржик – ознака недовченості, недоосвіченості, недорозвитку і недовершеності* (ЛітФ); *на даний час суржик є ознакою неосвіченості, або ж просто небалості в нашій мові!* (вКонт).

Подекуди при категоризації суржикомовця в інтернет-дискурсі виявляються інтелектуальні та психоемоційні ознаки, що мають негативно-оцінну семантику: *дебіли* (вКонт), *псих з синдромом роздвоєння особистості* (ЛітФ), *бидлятина* (ХАТА); *якщо ти говориш суржиком - ти ніхто говоряще* (ГФ); <...> *люди, які виростили у певному середовищі і тому говорять суржиком - не обов'язково жлоби. Хоч багацько таких серед них трапляється* (ЛітФ). Як бачимо, кожна номінація наділена різко негативною оцінкою, що часто носить інвективний характер.

Іноді зустрічаються думки, що ті, хто спілкується суржиком, говорять *по-людськи* (ЛітФ), але така ідентифікація більше тяжіє до індивідуальної. Нейтральна оцінка суржикомовця, точніше – нейтрально-байдужа, виявляється, наприклад, у таких і подібних висловлюваннях: *Особисто мені всерівно хто якою мовою спілкується. Я нероблю з цього проблему* (ФС).

Таким чином, у процесі ідентифікації та оцінки суржикомовця простежуються наступні тенденції: при самоідентифікації суржикомовець здебільшого соромиться своєї мови, а при колективній – суржикомовець негативно оцінюється, засуджується. Подальше вивчення досліджуваної проблеми передбачає перевірку виявлених тенденцій у різ-

них видах дискурсивної практики мовців, що дозволить вповні представити дискурсивну особистість суржикомовця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бріцин В. Рецензія. Del Gaudio S. On the nature of surzyk : a double perspective / В. Бріцин, Ю. Саплін, В. Труб // Мовознавство. – 2011. – № 3. – С. 91 – 92.
2. Карасик В.И. Лингвокультурный типаж : к определению понятия / В.И. Карасик, О.А. Дмитриева // Аксиологическая лингвистика : лингвокультурные типажы : [сб. науч. тр.] / [под ред. В.И. Карасика]. – Волгоград : Парадигма, 2005. – С. 5 – 25.
3. Лингвокультурные типажы : признаки, характеристики, ценности : [коллективная монография] / [под ред. О.А. Дмитриевой]. – Волгоград: Парадигма, 2010. – 228 с.
4. Караулов Ю.Н. Предисловие. Русская языковая личность и задачи ее изучения / Ю.Н. Караулов // Язык и личность. – М. : Наука, 1989. – С. 3 – 8.
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. Селігей П.О. Структура й типологія мовної свідомості / П.О. Селігей // Мовознавство. – 2009. – № 5. – С. 12 – 29.
7. Синельникова Л.Н. Дискурсивная личность как предмет и объект социолінгвістики / Л.Н. Синельникова // Лінгвістика. [зб. наук. пр.]. – Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. – № 3 (21), Ч. II. – С. 41 – 52.
8. Ставицкая Л. Рвущийся канат над бездной, или кровосмесительное дитя постмодернизма (попытка лингвософской интерпретации суржика) / Л. Ставицкая [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.textology.ru/article.aspx?aId=78>.
9. Труб В.М. Явище «суржик» як форма просторіччя в ситуації двомовності / В.М. Труб // Мовознавство. – 2000. – № 1. – С. 46 – 59.
10. Nabělkova M. Comparing ‘Trasjanka’ and ‘Českoslovenčina’(Czechoslovak) as Discursive Categories : History and Current Usage / M. Nabělkova, M. Sloboda [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sloboda.cz/marian/publikace/nabelkova-sloboda_draft.pdf.